

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Інна Омеляненко

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Анотація:

Аналіз чинної навчальної програми з фізичної культури для учнів основної школи показав її поступ у реалізації ідеї компетентнісного підходу до організації навчально-виховного процесу, порівняно з попередніми аналогічними державними документами. Було виявлено недоліки чинної навчальної програми, що гальмують запровадження компетентнісного підходу в практику фізичного виховання школярів, як-то: неузгодженість змісту елементів цільового компонента, а також цільового та результативного компонентів фізичного виховання школярів; наявність переліку лише ключових компетентностей, за відсутності предметних; відірваність способів формування ключових компетентностей від засобів. Для усунення цих недоліків рекомендується інтенсифікація курикулярної ідеї, оновлення змісту фізичного виховання та структури навчальної програми, забезпечення всеосяжності контингенту загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова:

навчальна програма; основна школа; фізичне виховання; компетентності.

Аннотация:

Омеляненко Инна. Проблемы формирования компетентности учащихся основной школы на уроках физической культуры.

Анализ действующей учебной программы по физической культуре для учащихся основной школы показал ее продвижение в реализации идеи компетентного подхода к организации учебно-воспитательного процесса по сравнению с предыдущими аналогичными государственными документами. Были выявлены недостатки действующей учебной программы, тормозящие внедрение компетентного подхода в практику физического воспитания школьников, в частности такие, как: несогласованность содержания элементов целевого компонента, а также целевого и результативного компонентов физического воспитания школьников; наличие перечня только ключевых компетентностей, при отсутствии предметных; оторванность способов формирования ключевых компетентностей от средств. Для устранения этих недостатков рекомендуется интенсификация курикулярной идеи, обновление содержания физического воспитания и структуры учебной программы, обеспечение всеохватности контингента общеобразовательных школ.

Ключевые слова:

учебная программа; основная школа; физическое воспитание; компетентности.

Resume:

Omelyanenko Inna. Problems of formation of basic school students' competence at physical education classes.

The analysis of the current physical education curriculum for basic school students showed its progress in implementing the idea of a competent approach to the organization of the educational process, in comparison with previous similar state documents. The shortcomings of the current curriculum were identified, which impede the introduction of a competent approach to the practice of physical education of schoolchildren, such as: the inconsistency of the content of the target component, as well as the target and effective components of physical education of schoolchildren; the presence of a list of only key competencies, lacking the subject ones; separation of ways of forming key competencies from means. In order to address these shortcomings, the intensification of the curricular idea, the updating of the content of physical education and the structure of the curriculum, the provision of comprehensive contingent of secondary schools are recommended.

Key words:

curriculum; basic school; physical education; competence.

Постановка проблеми. Запроваджена Міністерством освіти і науки освітня реформа має на меті створення школи, яка даватиме учням не лише знання, як це відбувається нині, а й уміння застосовувати їх у житті. Для реалізації цієї реформи школа, яка надає дітям знання, що дуже швидко застарівають, має перейти до школи компетентностей. Нове призначення школи – навчити дітей, як втілювати знання й навички в життя.

Однією з провідних ідей реформи загальної освіти є забезпечення автономії шкіл. Школи зможуть самостійно формувати освітні програми, складати навчальні плани, а учитель – готувати власні авторські навчальні програми, методики, стратегії, засоби навчання [2]. Наразі перелік оновлених типових (модельних) навчальних програм затверджено Міністерством освіти і науки та впроваджено в практику загальноосвітніх закладів [7]. І хоча положення про можливість розробки вчителем фізичної культури авторської навчальної програми, ще від часу чинності попередньої програми, зрештою

знайшло своє місце в пояснювальній записці, імовірність його реалізації є дуже низькою через бюрократичні перепони обов'язкового затвердження такого документа профільним міністерством.

Навчальна програма як різновид документів проектування навчально-виховного процесу відіграє провідну роль у забезпеченні ефективності фізичного виховання школярів. Навчальна програма визначає зміст навчального матеріалу, а пояснювальна записка до неї – особливості реалізації програмної інформації в контексті державної парадигми освіти. Тому аналіз окреслених у навчальній програмі змісту й методичних аспектів фізичного виховання школярів виявить його внесок у формування ключових компетентностей в умовах реформування шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від часу здобуття Україною незалежності фахівці в галузі фізичного виховання (Г. Дмитренко, 1999; В. Веселова, О. Булейченко, О. Підвальна, 2001; М. Зубалій, 2013; Г. Шамардіна, 2004;

Б. Шиян, 2006; І. Бакіко, 2007; О. Калиниченко, 2009; І. Омельяненко, 2010; Н. Кравченко, 2012; Т. Ротерс, 2012 та інші) систематично звертались до проблеми якості навчальних програм, аналізуючи їх структуру, засоби, тестові вправи, навчальні нормативи. Маніфестація урядовцями від освіти компетентнісного підходу до організації навчально-виховного процесу детермінувала широке обговорення науковцями (І. Іваній, 2013; Н. Устинова, 2013; Є. Захаріна, Л. Сущенко, 2012; Ю. Черпак, 2014; І. Іваній, 2015; Л. Котегова, 2015; Ю. Васьков, 2016; С. Криштанович, 2017 та інші) його реалізації в процесі фізичного виховання школярів і студентів.

Формування цілей статті. Мета дослідження – визначити можливості чинної навчальної програми з фізичної культури для основної школи у формуванні компетентностей учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея компетентнісного підходу до організації навчально-виховного процесу засобами фізичного виховання не є інноваційною. Уперше про компетентнісний підхід було заявлено в навчальній програмі з фізичної культури 2004 року [8], де передбачено формування ключових компетентностей – соціальних, мотиваційних та функціональних. Заявлені ключові компетентності в документі від 2004 року мали лише декларативний характер. Відтоді фактичних змін у фізичному вихованні школярів не відбулось, а освітяни сприймали нову дефініцію як формальне положення, чергову бюрократичну вигадку, що імітує приєднання України до європейського освітнього простору.

У пояснювальній записці програми-наступниці [4] компетентності школярів не прописані взагалі, утім наприкінці кожного модуля наводяться «рівні компетентності» (високий, достатній, середній, низький) для оцінки розвитку фізичних якостей і виконання навчальних нормативів. Такий перелік навчальних нормативів можна розцінювати як предметні компетентності.

І лише в чинній навчальній програмі [5] маніфестовано про внесок фізичного виховання у формування ключових компетентностей школярів з рекомендованими способами їх становлення. Таке оновлення навчальної програми є проривом у реалізації компетентнісного підходу до організації навчально-виховного процесу учнів основної школи засобами фізичного виховання.

Пояснювальною запискою оновленої навчальної програми з фізичної культури для учнів 5-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів заявлено про формування таких

ключових компетентностей, як: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитись упродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя [5]. Їх перелік закріплений законом України «Про освіту» (стаття 12) і Концепцією «Нова українська школа» й відповідає переліку компетентностей, укладеному з урахуванням «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти протягом усього життя» [14; 2; 9]. Ключові компетентності утворюють «канву», яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості й громадянина. Усі перелічені компетентності однаково важливі й взаємопов'язані. Кожну з них діти набувають під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. До того ж ключові компетентності здебільшого формуються за умови реалізації міжпредметних зв'язків, які розглядаються розробниками навчальної програми як вимога до сучасного уроку фізичної культури, а її дотримання сприятиме формуванню уявлень школярів про цілісний світ, забезпечуватиме набуття ними прикладних навичок.

Вітаючи визнання функціонерами від профільного міністерства ролі фізичного виховання у формуванні особистості учнів на тлі усталеного сприйняття фізичної культури як навчального предмета, спрямованого передусім на забезпечення рухової активності школярів, ми виявили деякі проблеми щодо реалізації інноваційних положень, викладених у навчальній програмі. Так, зокрема, серед ключових компетентностей навчальної програми бракує запису про інноваційність – положення, передбаченого нормативно-правовою базою середньої освіти. Його вилучення з переліку компетентностей, що формуються засобами фізичного виховання, є безпідставним і помилковим. Креативність – невіддільна риса інноваційної діяльності, яка успішно розвивається за допомогою фізичних вправ: музично-ритмічних, сюжетних ігор і багатьох інших, де можна використовувати рухову імпровізацію. До того ж засоби фізичного виховання ефективно використовуються для розвитку особистісних якостей, які детермінують прояв творчих здібностей учнів: упевненість у своїх силах; домінування емоцій радості, схильність до ризику; відсутність страху

бути незвичайним і дивним; наявність уяви, фантазії, мислення.

Ефективна реалізація змісту навчальної програми можлива за умови узгоджених позицій пояснювальної записки. Натомість, прогресивна мета навчання фізичної культури в основній школі, заявлена в документі, не відповідає традиційним у фізичному вихованні завданням, сформульованим для її досягнення. Так, у документі зазначено, що навчання фізичної культури в основній школі спрямовано на досягнення загальної мети базової загальної середньої освіти, що полягає в розвитку й соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів, що дисонує з завданнями, які є традиційними для фізичного виховання: формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку; розширення рухового досвіду, удосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності; розширення функціональних можливостей організму дитини через цілеспрямований розвиток основних фізичних якостей і природних здібностей; формування практичних навичок для самостійних занять фізичними вправами й проведення активного відпочинку тощо. Навіть більше, приклади способів формування компетентностей школярів часто не передбачають включення їх у рухову активність, що підтверджує суперечливість мети і завдань, сформульованих у навчальній програмі. Двовекторність цільового компонента навчальної програми дезорієнтує фахівців. Можна з великою ймовірністю припустити, що за такої умови вони обиратимуть шлях найменшого опору й працюватимуть за традиційними, застарілими методиками.

Екстраполяція реформаторських ідей на шкільне фізичне виховання в частині цільового компонента спричинила невідповідність між маніфестованою в навчальній програмі метою навчання фізичної культури та його результатами, відображеними у видах діяльності учнів, що оцінюється в процесі фізичного виховання. Такі традиційні для фізичного виховання види діяльності, як-то: засвоєння техніки виконання фізичної вправи, виконання навчального нормативу, виконання навчальних завдань під час проведення уроку, засвоєння теоретико-методичних знань не дають змогу оцінити ефективність педагогічного впливу

засобами фізичного виховання на формування особистості. Навчальною програмою не пропонується використання способів психодіагностики, дидактики та методів визначення рівня вихованості учнів, визначення інших результатів педагогічної діяльності, спрямованої на становлення суб'єкта соціокультурного життя, що передбачено ключовими компетенціями.

До того ж навчальна програма, основними компонентами якої є знаннєвий, діяльнісний і ціннісний, пропонує оцінювати лише предметні компетентності. Їх зміст розкрито в рубриці програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць». Аналіз таких компонентів дав змогу дійти висновку про невідповідність між очікуваними результатами діяльності учнів на уроках фізичної культури й ключовими компетентностями. Утім, перелік очікуваних результатів збігається зі змістом навчального матеріалу й передбачає виявлення знань, умінь і навичок виконувати фізичні вправи, а також інших дій учнів, що забезпечують їхню самостійну рухову діяльність. Архаїчні підходи до оцінки результатів діяльності учнів на уроках фізичної культури не сприятимуть формуванню ні ключових, ні предметних компетентностей школярів.

Перетворення цільового компонента навчальної програми мали б детермінувати зміни її змістового наповнення. Утім, цього не сталося. Оновлена програма дублює навчальний матеріал попередньої програми [4]. Попри сталий зміст навчальної програми, її автори пропонують у пояснювальній записці лише приклади шляхів формування ключових компетентностей учнів. Використання інноваційних способів реалізації звичайних для фізичного виховання засобів є цілком прийнятним підходом до оновлення методик фізичного виховання школярів. Але при цьому необхідною є зміна структури навчальної програми для якомога повнішого наповнення документа інформацією про використання способів формування компетентностей з прив'язкою до засобів фізичного виховання, а не випадкове ілюстрування окремих з них у пояснювальній записці.

Навчальна програма є документом, що регламентує зміст навчальної дисципліни, а не покликаний прописувати методику проведення уроків [6], тому цілком справедливими можуть бути нарікання з боку фахівців щодо запропонованих у навчальній програмі ймовірних шляхів формування компетентностей школярів. Такі способи можуть мати лише рекомендаційний характер і розглядатись науковцями в методичних

розробках. Протиріччя між вимогами до змісту різних видів друкованих видань і необхідністю реалізації нових підходів до імплементації реформаторських ідей в умовах функціонування старої системи освіти й підготовки спортивних педагогів можна розв'язати шляхом розроблення курикулуму. Це пакет документів з освітньої політики, що обґрунтовують філософію освіти, транспредметні навчальні цілі, навчальні цілі для рівнів освіти й типів шкіл, навчальні програми з предметів, підручники та навчальні посібники, методичні рекомендації [3]. Він допоможе знайти практичні підходи до кореляції традиційного змісту фізкультурної освіти з інноваційним концептом для вітчизняної педагогічної теорії і практики. Курикулум стане дороговказом у процесі підготовки спортивних педагогів у закладах вищої освіти. Тому в умовах європейської спрямованості модернізації української освіти курикулярна ідея потребує інтенсифікації.

Чинна навчальна програма покликана забезпечити «розвивальний характер навчання та виховання», «формування всебічно розвиненої особистості» [5], утім такі дії школярів, як «підрахунок частоти серцевих скорочень у стані спокою та під час фізичних навантажень», «ведення рахунку при проведенні змагань у різних видах спорту», не є адекватними для формування математичної компетентності учнів 5-9 класів і не мають розвивального ефекту, а «розрахунок зусилля для досягнення мети, аналіз швидкості, відстані, траєкторії» взагалі не передбачає виконання математичних дій, а вважається результатом розвитку психомоторних здібностей. Ряд невдалих способів внеску предмета «Фізична культура» у формування ключових компетентностей, прописаних у навчальній програмі, можна було б продовжити.

Поза увагою розробників навчальної програми залишився контингент учнів загальноосвітньої школи, який через специфіку стану свого здоров'я потребує особливих підходів до організації фізичного виховання. Це, насамперед, діти з інвалідністю, що навчаються в інклюзивних класах і є рівноправними учасниками освітнього процесу. Їхня кількість за минулий рік збільшилася на 50%. На 17 337 шкіл в Україні, у яких навчається майже 4 мільйони дітей, припадає 7% шкіл з інклюзивною освітою, кількість яких невпинно зростає. Очевидно, що для школярів з інвалідністю актуальними є компетентності, зумовлені їхніми особливими потребами. Перелік таких компетентностей мав

би знайти місце в навчальній програмі з фізичної культури, засоби якої є потужним чинником інтеграції школярів з інвалідністю в суспільство, взаємодії з іншими людьми, розвитку індивідуальних сильних сторін і талантів дитини. У цьому ж документі доцільно було б передбачити й особливі предметні компетентності для школярів, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи. Таким чином, навчальна програма для загальноосвітніх шкіл має враховувати інтереси й можливості її різноманітного контингенту й мати всеохопний характер. Така вичерпна навчальна програма розширює інструментарій для формування ключових компетентностей учнів, створює зручності для її використання фахівцями, показує можливості залучення всіх школярів загальноосвітньої школи в спільний процес фізичного виховання.

Висновки. Чинна навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх закладів освіти базується на компетентнісному підході до фізичного виховання школярів, започаткованому аналогічним документом від 2004 року. Відтоді ідея формування компетентностей набула розвитку в навчальних програмах – від лише задекларованих компетентностей (2004) через формування предметних компетентностей з оцінкою рівнів їх досягнення за допомогою орієнтовних нормативів (2012) до визначення внеску фізичного виховання у формування ключових компетентностей школярів (2017). У чинній навчальній програмі для основної школи не узгоджено елементи цільового компонента (мети та завдань), а також цільового й результативного компонентів (оцінювання результатів діяльності) фізичного виховання школярів; зазначено лише перелік ключових компетентностей, за відсутності предметних; відокремлено способи від засобів формування ключових компетентностей. Для посилення можливостей навчальної програми у формуванні компетентностей засобами фізичного виховання рекомендується інтенсифікація курикулярної ідеї, оновлення змісту фізичного виховання та структури навчальної програми, забезпечення всеосійності контингенту загальноосвітніх шкіл.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення зарубіжного досвіду щодо реалізації курикулярної ідеї для формування компетентностей школярів засобами фізичного виховання й розроблення концепції програмних основ фізичного виховання в загальноосвітній школі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05. 09. 2017.

References

1. Law of Ukraine «On Education» No 2145-VIII dated September 5, 2017. [in Ukrainian]

2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 25. 05. 2018).
3. Локшина О. І. Погляди зарубіжних педагогів на сутнісні характеристики курикулуму. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*: наук. журнал. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. Вип. 1(79). С. 38–41.
4. Навчальна програма з фізичної культури для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Ю. Круцевич та ін. Київ, 2012. 294 с.
5. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1407 від 23. 10. 2017.
6. Омеляненко І. О. Про дефініцію «програмні основи» системи фізичного виховання школярів. *Спортивний вісник Придніпров'я*: науково-практичний журнал. Дніпро: Інновація, 2018. № 1. С. 209–213.
7. Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Наказ МОН № 804 від 07. 06. 2017 року.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізична культура. 5-12 класи / В. М. Єрмолова, М. Д. Зубалій, Л. І. Іванова та ін. Київ-Ірпін: Перун, 2005. 272 с.
9. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 25. 05. 2018).
2. Concept «New Ukrainian School». Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ru/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian]
3. Lokshina, O. I. (2015). Views of foreign teachers on the essential characteristics of the curriculum. *Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University*. Issue 1 (79), 38–41. [in Ukrainian]
4. Krutsevych, T. Yu. et al (2012). *The curriculum for physical education for 5-9 classes of general educational institutions*. Kyiv. [in Ukrainian]
5. Curriculum on physical culture for general educational institutions. 5-9 classes. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 1407 dated 23.10.2017. [in Ukrainian]
6. Omelyanenko, I. O. (2018). About the definition of "program basis" of the system of physical education of schoolchildren. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*, 1, 209–213. [in Ukrainian]
7. On updated educational programs for pupils of 5-9 classes of general educational institutions. Order of the Ministry of Education and Science No 804 of 07.06.2017. [in Ukrainian]
8. Yermolova, V.M., Zubaliy, M.D. et al (2005). *The program for secondary schools. Physical Education. Classes 5-12*. Kyiv-Irpin: Perun. [in Ukrainian]
9. Recommendation 2006/962 / EC of the European Parliament and of the Council (EU) «On core competences for lifelong learning» of December 18, 2006. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/> [in Ukrainian]

Рецензент: д.пед.н., доцент Прийма С.М.

Відомості про автора:

Омеляненко Інна Олександрівна
omelinna23@gmail.com

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46000, Україна
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський,
Хмельницька обл., 32301, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i20.2452

*Матеріал надійшов до редакції 30. 05. 2018 р.
Прийнято до друку 17. 06. 2018 р.*

Information about the author:

Omelyanenko Inna Oleksandrivna
omelinna23@gmail.com

Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonos St., Ternopil, 46000, Ukraine
61 Ohienka St., Kamyanets-Podilskyi,
Khmelnysky region, 32301, Ukraine

doi:

*Received at the editorial office 30. 05. 2018.
Accepted for publishing 17. 06. 2018.*